

AZ AKADÉMIAI KÖNYV- ÉS FOLYÓIRAT-KIADÁS

Solymosi László

az MTA levelező tagja, az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottsága elnöke
solymosi@btk.ppke.hu

A Magyar Tudományos Akadémiáról szóló hatályos törvény az Akadémia közfeladatai között (1994. évi XL. tv. 3. §.) az első pontban a következőket írja: „támogatja a tudományok művelését és a tudományos kutatások végzését, támogatja a tudományos könyv- és folyóirat-kiadást”. Ezek az egymást feltételező feladatok természetesen nem voltak újak. A kiadói tevékenység tervét már 1828-ban kidolgozták. Nem sokkal az Akadémia intézményesülése után megindult a kiadói munka. 1833 és 1950 között 3103 kötet jelent meg az Akadémia gondozásában és költségén úgy, hogy közben az intézménynek sem kiadója, sem nyomdája nem volt.

Az Akadémia átszervezése 1949-ben és 1950-ben jelentős változásokat hozott. 1950-ben megalakult a Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottság (KFB), és létrejött az Akadémiai Kiadó, melynek 1952-ben saját nyomdája lett. Ezzel összefüggésben kiemelendő, hogy idegen nyelvű akadémiai szakfolyóiratok jelentek meg. 1950-ben hatot alapítottak, köztük az *Acta Ethnographica*, *Acta Mathematica*, *Acta Physiologica Hungarica* folyóiratot. Ez a szám a későbbiekben tovább bővült.

Az Akadémia említett átszervezésével az addig döntően egyetemekre és közgyűjteményekre épülő szellemi háttér is jelentősen ki-

szélesedett. Ekkor vette kezdetét az akadémiai kutatóintézeti hálózat kiépülése, amit 1960 táján a támogatott kutatócsoportok alapítása követett. A kételemű hálózat 2009-től kiegészült a Lendület-kutatócsoportokkal. Ezeket a kimagasló teljesítményű fiatal kutatók számára az Akadémia elnöke által évente meghirdetett Lendület program hívta életre.

Az akadémiai tudományos kapacitás alapvetően ezen a három pilléren nyugszik. A 2012-ben történt megújítás nyomán a kutatóintézet-hálózatot tíz kutatóközpont (ezekben 38 intézet) és öt önálló intézet alkotja. Jelenleg az egyetemeken, kivételképpen közgyűjteményben működő támogatott kutatócsoportok száma 89. A 92 Lendület-kutatócsoportból 40 egyetemi, 52 pedig akadémiai kutatóközponti vagy intézeti keretekben működik.

Az akadémiai intézményekben 2013-ban 2424 kutató dolgozott. Ugyanakkor a támogatott kutatócsoportokban és az egyetemi Lendület-csoportokban összesen 506 kutató tevékenykedett, nem számítva a támogatott kutatócsoportok vezetőit, akik nem az Akadémia, hanem a befogadó intézmény alkalmazottai.

Az akadémiai tudományos kapacitás teljesítménye a publikációk számával is kifejez-

	tudományos publikációk száma	ebből magyar nyelvű könyv	ebből idegen nyelvű könyv
kutatóintézetek	6428	155	101
természettudomány	3503	3	7
élettudomány	777	6	4
társadalomtudomány	2148	146	90
támogatott kutatócsoportok	1005	17	8
egyetemi Lendület-csoport	176	—	—
összesen	7609	172	109

1. táblázat • 2013. évi teljesítmények

hető. A tíz kutatóközpont és az öt önálló intézet tudományos publikációinak száma 2013-ban összesen 6428 volt. Ezek több mint fele a matematika és természettudományok területén született. A magas számhoz a Wigner Fizikai Kutatóközpont nagymértékben járult hozzá kiemelkedő termésével (1515). Az élettudományok 777, a humán- és társadalomtudományok pedig 2148 művet produkáltak. Ebből a gazdag termésből 256 volt a könyv, közülük 101 volt idegen nyelvű. A matematika és természettudományok területén a tíz könyvből hét, az élettudományok terén a tíz könyvből négy, míg a humán- és társadalomtudományok 236 kötetéből 90 volt idegen nyelvű. (A matematika és természettudományi, valamint az élettudományi terület sajátossága, hogy az új tudományos eredményeket inkább folyóiratcikkekben publikálják, a humán- és társadalomtudományok területén a monográfiák, tanulmánykötetek is nagyon fontosak.)

A támogatott kutatócsoportokban a publikációk száma 2013-ban összesen ezeröt volt, ebből mindössze huszonöt a könyv. A tizenhét magyar és a nyolc idegen nyelvű kötet

mindegyike a humán- és társadalomtudományok területén született.

2013-ban a harminckét egyetemi Lendület-kutatócsoport 176 tudományos publikációt jelentetett meg, de ezek között egyetlen könyv sincsen. Ez utóbbi magyarázata egyszerű: a humán- és társadalomtudományok képviselői először csak 2012-ben nyertek.

A tudományos kapacitás azonban nem szűkíthető le a három akadémiai hálózat kutatóira. Az akadémiai köztestületi tagság révén az Akadémiához kapcsolódnak mindazok a tudományos fokozattal vagy címmel rendelkező személyek is, közel tizenhét ezren (kb. tizenötezer hazai köztestületi és ezerhat száz külső köztestületi tag), akik egyik hálózatnak sem tagjai, akik egyetemeken, közgyűjteményekben, az államigazgatásban vagy a versenyszférában dolgoznak, nyugdíjasként alkotnak. Az akadémiai könyv- és folyóirat-kiadás természetesen nem zárja ki őket a pályázati lehetőségekből. De azt megkívánja, hogy a tudományos fokozattal rendelkezők, amennyiben nem köztestületi tagok, a könyvpályázat benyújtása előtt kezdeményezzék felvételüket az Akadémia köztestületébe.

Az Akadémia e széles körű tudományos bázis publikációs tevékenységét szolgálja a maga eszközeivel. E célból az Akadémia Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottságot tart fenn. A KFB-nek tizenhat tagja van. Elnökét és az egyes tudományos osztályok által jelölt tizenegy akadémikus könyvfelelőst a Közgyűlés választja meg. Az Akadémia Testületi Titkárságának vezetője, az MTA Könyvtár és Információs Központ főigazgatója, az MTA Titkárság gazdasági igazgatója, az Akadémiai Kiadó képviselője tanácskozási joggal vesz részt a KFB munkájában. A titkári teendőket az MTA Titkársága Kutatóintézeti Főosztályának munkatársa látja el.

A KFB feladata az Akadémia és intézményei kiadói politikájának összehangolása, a könyv- és folyóirat-kiadás támogatására elkülönített költségvetési forrásokkal való hatékony gazdálkodás elősegítése. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy az Akadémia elnöke minden ősszel pályázatot ír ki a könyv-, illetve a folyóirat-kiadásra. Az előbbi nyílt pályázat, azaz kész kézirattal bármelyik köztestületi tag benyújthatja igényét könyvének támogatására. A parttalanra váló igények miatt a folyóirat-kiadás támogatása 2013-tól kezdve meghívásos pályázat keretében történik. A tizenegy tudományos osztály összesen kilencvenhat folyóiratot talált alkalmasnak arra, hogy a meghívásos pályázaton részt vegyen. Ez a lehetőség nem biztosít automatikusan támogatást a kérelmezőnek.

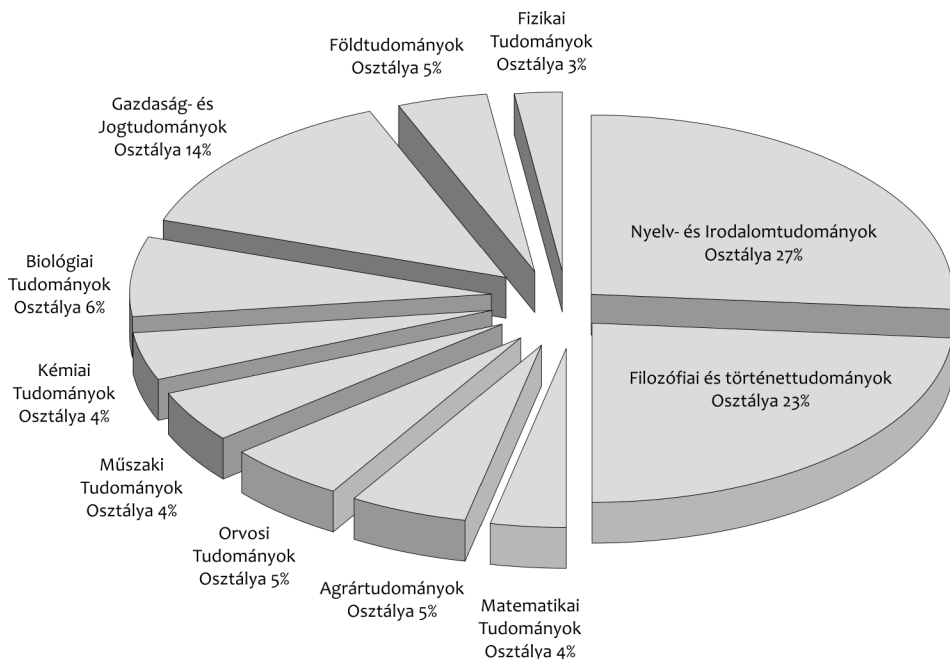
A beérkezett és a kiírás feltételeit teljesítő pályázatokat a Szervezési Titkárság továbbítja az érintett tudományos osztályoknak. Első körben az illetékes tudományos bizottságok rangsorolják a könyvpályázatokat, és döntenek a támogatandó művekről, majd véleményük alapján az adott tudományos osztály állapítja meg a végső sorrendet. A KFB ez-

	könyv- és folyóirat-támogatás (KFB)	összes támogatott kiadvány
2010	83 400 000 Ft	129
2011	133 400 000 Ft	163
2012	136 413 227 Ft	149
2013	134 520 498 Ft	145
2014	140 000 000 Ft	159
összesen	627 733 725 Ft	745

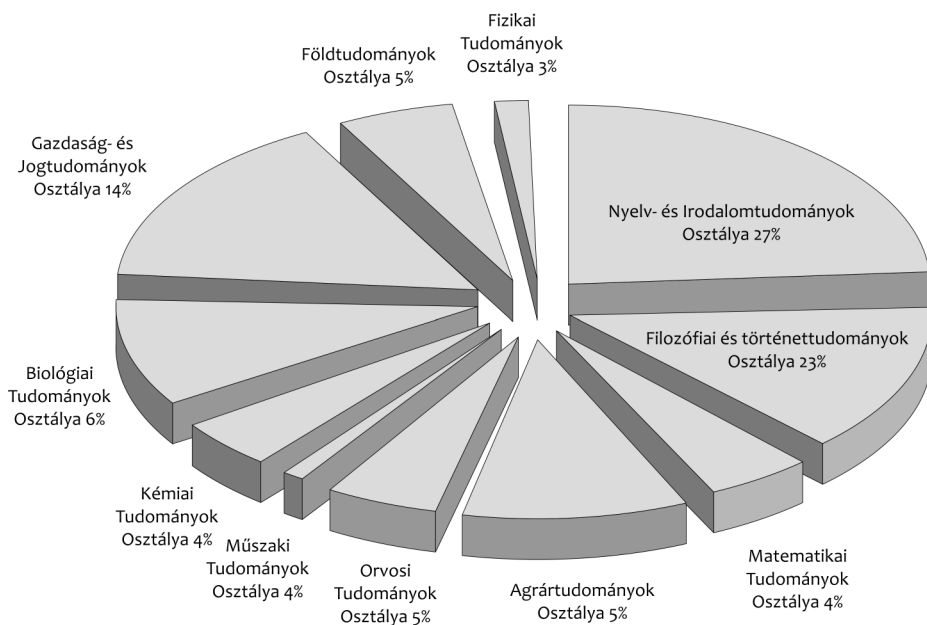
2. táblázat • Akadémiai könyv- és folyóirat-kiadási támogatás az MTA KFB keretéből, 2010–2014

után megvitatta az összesített listát, és előterjesztést tesz az Akadémia elnökének a támogatandó kiadványokra. A nyertes kiadóval vagy nyomdával kötendő támogatási szerződéseket a Gazdasági Igazgatóság készíti elő.

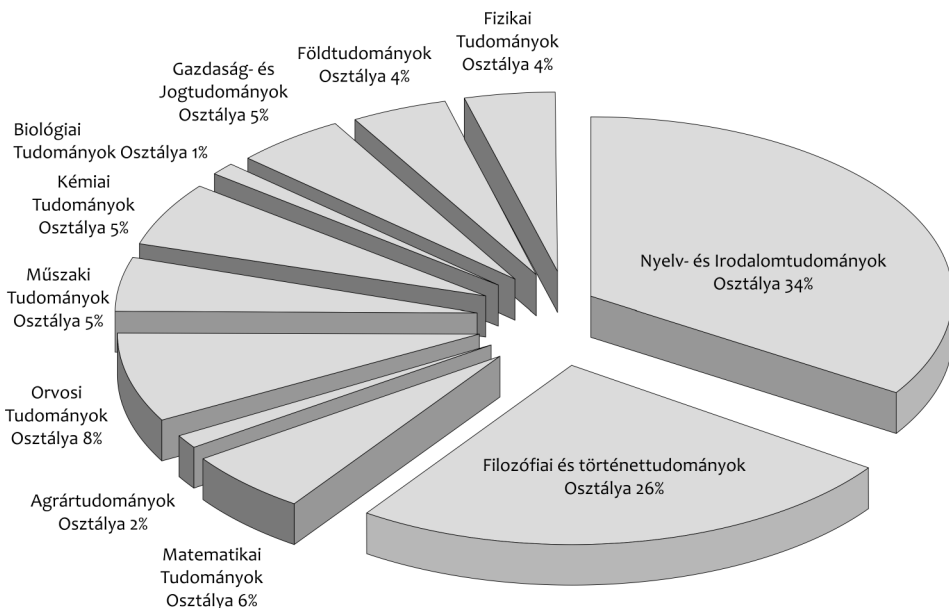
A KFB legnehezebb feladata az igények és az anyagi lehetőségek összeillesztése. Az elmúlt évtized az anyagiak terén igencsak változatosan alakult. Két elődöm: Vizkelety András és Paládi-Kovács Attila nehéz periódusban irányították a bizottságot. A többszöri elvonás következtében egyre kevesebb pénz állt rendelkezésre, a hiányt az ún. elnöki keretből csak alkalmanként és részben lehetett pótolni. A helyzet kezelésére a KFB 2006-ban úgy döntött, hogy a tudományosság *folyamatoságát* fenntartó folyóiratok támogatása elsőbbséget élvez a könyvekkel szemben. A KFB javaslata alapján 2011-ben Pálincás József, az Akadémia elnöke a központi keret terhére 50 millió forintot biztosított könyvek megjelenésére. Ez az egyszeri támogatás 2012-től beépült a KFB keretébe. Paládi-Kovács Attila kérésére 2013-ban az Akadémia elnöke némi korrekcióval 2014-re vonatkoztatva a tudományos folyóiratok támogatási keretét



1. ábra • A 2010–2014-es támogatási összeg aránya osztályonként



2. ábra • Folyóirat-támogatások megoszlása (db) osztályonként, 2010–2014



3. ábra • Támogatott könyvek számának megoszlása osztályonként, 2010–2014

90 millió, a könyvekét pedig 50 millió forintban határozta meg. Ez az összeg jelentősen meghaladja a válságos esztendőök támogatásának nagyságát. Bízunk megtartásában, némi növekedésében a következő években is.

Az *első ábrából* jól látható, hogy 2010 és 2014 között az I. és II. tudományos osztály pályázatait nyerték el a szétosztható összeg felét. A Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya is dobogós a maga 14%-ával.

A *második ábra* már jóval arányosabb. Az előző három tudományos osztály a folyóirat-támogatásból sem kis szeletet hasított ki magának, de tekintélyes részesedése volt az Agrártudományok, a Biológiai Tudományok vagy az Orvosi Tudományok Osztályának is.

Ha viszont tisztán csak a könyvkiadásra koncentrálnunk (3. ábra), a támogatásban részesült könyvek számát tekintve az elmúlt öt évben 60%-os részesedést tudhat magának a Nyelv- és Irodalomtudományok, illetve a

Filozófiai és Történettudományok Osztálya. Ez az arány még nem is túlzó, hiszen – amint láttuk – könyvírásban a humán- és társadalomtudományok messze túlszárnyalják a másik két területet, 2013-ban a humán- és társadalomtudományi terület tizenkétszer annyi könyvet jelentetett meg, mint a másik két terület együttvéve.

A tudományos könyv- és folyóirat-kiadás támogatása többszereplős. Az Akadémia mellett az egyetemek (némelyiknek saját kiadója is van), a közgyűjtemények, az önkormányzatok és mások is részt vesznek benne. Róluk még vázlatos áttekintés sem adható. Az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA)¹ és a Nemzeti Kulturális Alap

¹ Az OTKA 2015. január 1-től a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFI Hivatal) keretében működik tovább, és az átszervezés után változatlanul folytatja publikációkat támogató tevékenységét.

	támogatott pályázat (könyv) db.	támogatási összeg (eFt)
2009	53	67 436
2010	35	42 250
2011	30	46 305
2012	35	59 595
2013	30	34 860
összesen	183	250 446

3. táblázat • Az OTKA döntései (OTKA-PUB)

(NKA) publikációs támogatásairól viszont adatsorok állnak rendelkezésünkre. Mivel a táblázatok eltérő szempontok szerint készültek, ezért inkább tájékoztatásra, mintsem összehasonlításra alkalmasak.

Publikációs Bizottságának javaslatai alapján támogatja az OTKA a könyvkiadást, átlagosan mintegy évi ötvenmillió forinttal, azaz annyival, mint az Akadémia.

A kutatási projektek keretében is mód van arra, hogy annak terhére megjelentessék az eredményeket. Az így támogatott publikációk száma megállapítható, de a rájuk fordított, bizonyára nem csekély összeg csak hosszas munkával lenne feltárható. A kétféle publikációs támogatási lehetőség remélhetőleg a jövőben is megmarad, különös tekintettel arra, hogy a publikációs kollégium olyan alapvető forrásmunkák kiadását is lehetővé teszi, amelyek nem OTKA-pályázat során jöttek létre.

Bonyolultabb a helyzet az NKA esetében. Külön kollégiuma van a könyvkiadásnak és a folyóirat-kiadásnak. A támogatásra fordított igen tekintélyes, olykor a milliárdot is elérő összegekből nem dönthető el, hogy a szépirodalmi, gyermekirodalmi, ismeretterjesztő, kulturális stb. termékek mellett mekkora

tételek szolgálták a tudományos könyvek és folyóiratok kiadását. Ha ezt valaki ki akarná számolni, rengeteg időt venne igénybe. Ráadásul tovább árnyalja a képet, hogy más kollégiumok, például a Közgyűjtemények Kollégiuma is támogathatja a publikálást. Mindezekhez képest az Akadémia könyv- és folyóirat-támogatása könnyen áttekinthető.

A tudományos könyv- és folyóirat-kiadás támogatása a kiadókon keresztül realizálódik. Számos kiadó, többek közt az Akadémiai Kiadó, az Argumentum, az Atlantisz, a Balassi, az Osiris, a L'Harmattan és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézete vesz részt ebben a folyamatban. Ehelyütt az Akadémiai Kiadóról kell néhány szót szólni.

Az 1950-ben alapított Akadémiai Kiadó 1994-ben kft.-vé, majd 1996-ban részvénytársasággá alakult, amelynek az Akadémia 26%-os részvényese. 1950 és 1996 között a kiadó monopolhelyzetben volt, és kötelező feladatként látta el a tudományos könyvek, folyóiratok, szótárak és lexikonok kiadását. Ezen időszak alatt – becslések szerint – mintegy tizennégyezer mű jelent meg. A magánosítással a lexikonkiadás megszűnt. Ugyanakkor elsőbbséget kapott a szótárak és az idegen nyelvű folyóiratok kiadása. Jelenleg az Akadémiai Kiadó gondozza Magyarország legnagyobb tudományos folyóirat-portfólióját, több mint hatvan referált lappal, amelyek tíz-tizenkét tudományágat képviselnek. A Magyarországon megjelenő tizenhét hazai impaktfaktoros folyóiratból tizennégy a kiadónál jelenik meg. A folyóiratok adják a kiadó árbevételének nagyobb részét. A tudományos könyvek kiadása az egyre alacsonyabb példányszám miatt visszaszorult. A tulajdonosi szerkezet megváltozása után a nyomdát, a raktárat és a kiadó könyvesbolt-

jait eladták, a hajdan mintegy ötszáz főt foglalkoztató nagyvállalatnál ma harmincheten dolgoznak. Az Akadémia 2005 és 2013 között átlagosan évente tíz-tizenöt tudományos könyv és tizennyolc-húsz folyóirat megjelenéséhez adott támogatást a kiadónak. Az Akadémia és a kiadó 2013. évi keretszerződése alapján megújultak a tudományos folyóiratok szerkesztőségei.

A tudományos osztályok és az Elnökség javaslatára az Akadémiai Kiadó minden évben (2014-től kétfévente) a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében nívódíjjal jutalmazza azokat a kiváló könyveket, melyek létrejöttét az Akadémia támogatta, és a kiadó gondozásában jelentek meg.

A tudományos publikációs tér három pólusát a szerző, a támogató és a kiadó alkotja. Mindegyik összetevő sokszereplős. A rendszert alapvetően közpénz tartja fenn. Működtetésében kiemelkedő része van az Akadémiának, az OTKA-nak (2015 elejétől az NKFI Hivatalnak) és a Nemzeti Kulturális Alapnak. Az Akadémia jelentőségét két tényező teszi sajá-

tossá. Egyfelől a publikációs tér mindhárom pólusán komoly szerepe van. Kutatóhálózatában mintegy háromezer tudományos munkatársnak biztosítja a kutatás és az alkotás feltételeit. Jelentős pénzüsszeggel, rendszeresen támogatja a köztestületi tagok széles táborára számára a tudományos könyv- és folyóiratkiadást. Részvényesként és folyóirat-alapítóként szoros kapcsolatban áll az Akadémiai Kiadóval. Másfelől az idegen nyelvű könyv- és folyóirat-kiadás támogatásával meghatározóan járul hozzá a hazai tudományos eredmények nemzetközi megismertetéséhez.

Az összefoglalás elkészítését adatokkal Pomázi Gyöngyi (Akadémiai Kiadó), Idei Miklós (TKI), Szarka László és Véber János (MTA Titkárság), Szigeti István (NKFI Hivatal) és az NKA Igazgatósága segítette. Szívességüket ezúton is köszönöm.

Kulcsszavak: tudományos könyv- és folyóiratkiadás, tudományos teljesítmény, támogatási források, pályázati lehetőségek

